

külkereskedelmének jellemzői az ezredvégen”) hét állam: Bulgária, Csehország, Magyarország, Lengyelország, Románia, Szlovénia és Szlovákia külkereskedelmét vizsgálja meg, számos statisztikai ábrával segítve a kérdés áttekintését. A szerző általános törvényszerűségeket és sajátosságokat is keres az országok külkereskedelmi kapcsolataiban. *Lévai Csaba* (Debrecen) a svéd állam nagyhatalmi politikájának a gazdaság dinamikus fejlődésében betöltött szerepét szemlélteti. A svéd felzárkózás döntő időszaka az első világháborút megelőző két évtizedben történt, a szerző viszont a svéd történelem korábbi időszakaiban rejlő tényezőket vizsgálja meg, amelyek megalapozták a 19–20. század fordulójának lendületes gazdasági növekedését.

A kötet Európán kívüli történelmet tartalmazó részében szegedi kutatók legfrissebb kutatási eredményeit olvashatjuk. *Szilágyi Péter* tanulmánya („Az 1969-es líbiai forradalom nyugat-európai visszhangja a magyar követi jelentések tükrében”) az 1969 szeptemberüsen Líbiában lezajlott államcsínyt és annak következményeit tekinti át. Az ország gazdag olajlelőhelyei és stratégiai elhelyezkedése miatt a brit, francia, amerikai, keletnémet és olasz diplomácia élénken reagált a változásokra, ezeket a véleményeket ismerteti a szerző, magyar követi jelentéseket felhasználva. *Farkas Anikó* megállapítja, hogy a Szovjetunió befolyása a Közel-Keleten erőteljesen lecsökkent az 1970-es évek végére. Az egyiptomi–szovjet kapcsolatok Szadat 1970-ben történő hatalomra kerülése után meglazultak, és Egyiptom orientációja nyugatra tolódott. A szerző kiemeli, hogy Moszkva számára Egyiptom gazdaságilag, politikailag és ideológiailag is központi állam maradt, a szocialista Magyarország számára pedig gazdasági szempontból volt fontos a közel-keleti ország. *Prantner Zoltán* Magyarország és a Közel-Kelet kapcsolatát vizsgálja meg az 1955 és 1965 közötti időszakban. A szerző célja bemutatni Magyarország aktivizálódásának előzményeit és eredményeit az arab térségben, és két fő szakaszt különít el hazánk közel-keleti politikájában az 1950–1960-as években. Az 1956-ig tartó szakaszban a diplomáciai kapcsolatok széles körű kiépítésére tett erőfeszítések a jellemzőek, 1956 után a magyar külpolitikát a hatékonyabb érdekvédelem jellemezte.

Összegzésképp elmondható, hogy egy igényes és haszonnal forgatható kiadvány látott napvilágot. Sok sikert kívánunk a szerkesztőknek, hogy a megvalósuljon könyv vezetőjében olvasható mondat: „*Nem titkolt reményünk, hogy e találkozó rendszeresé válhatnak, lehetőséget kínálva a hosszú távú együttműködésre, eszmecserére.*” Reméljük, hogy még nagyon sok színvonalas konferenciával és kötettel örvendeztetnek meg minket.

Bodor Mária

RECONSTRUCTION AND INTERACTION OF SLAVIC EURASIA AND ITS NEIGHBORING WORLDS

ED. BY IEDA, OSAMU – UGAMA, TOMOHIKO

Sapporo, Slavic Research Center, Hokkaido University, 2006. 368 p.

A kötet kiadásának apropója a magyar országgyűlésben 2000-ben megszavazott és a külföldi negatív kritika nyomán 2003-ban módosított magyar státustörvény, amely a külföldi magyarok és Magyarország kapcsolatát próbálta rendezni. Persze az egyes tanulmányok nem a törvény magyarázatát vagy kritikáját adják, hanem a nagy kelet-európai problémát, a nemzeti kérdést járják körül, valamint ennek kapcsán a történelem térbeli megjelenésének kérdéseit. A külföldi és japán szerzők tanulmányait a szerkesztők három nagyobb csoportba osztották be.

Az első tematikai egység (a területi megközelítés lehetőségei) egy orosz szerző munkájával indul. *Alekszej D. Voszkresszenszkij* az oroszországi régiókutatról és a mai módszertani megközelítésekről számol be: a történeti hagyománytól a társadalomtudományi magyarázatig fejlődő módszer bemutatásával. A régiót mint több államot összefogó magasabb szempontú megközelítést fogja fel, elsősorban orosz, de más országokban megjelent tanulmányok alapján. A tanulmány a felosztás különböző kritériumait veszi sorra. A „tiszta” történeti megközelítés az államok közötti diplomáciai, kereskedelmi és kulturális kapcsolatok szerinti értelmezést különbözteti meg. Nagy jelentőséget tulajdonít ezen belül a határ menti területeknek. A másik kritérium a civilizációs fok, amelyet egy állam elért; ebben a diplomáciai kapcsolat szerepe jelentős, s ez önmagában is lehet a felosztás alapja. Fontos szerepet tölt be az egyik országról a másikban kialakult kép, netán sztereotípiá. A strukturalista megközelítés egyik formája az, amely a sok tényező által kialakított egyensúlyt vizsgálja, de a hagyományos kapcsolat mellett a politikai gazdaságtani szempontok is figyelembe veendőek. A sok szempontú megközelítés különböző tudományágak szerint működik. Ez az egyensúlyra figyelő megközelítés új, még sok kutatást igényel.

A liverpooli Közép- és Kelet-Európa Intézetben dolgozó *Nigel Swain* a mezotérségi (közepes nagyságú térségi) megközelítést külön is kidolgozza. A szláv-ázsiai megatérsegen belül három mezotérseget különböztet meg: Kelet-Európát, Közép-Euráziát és a Távols-Keletet Szibériával. A szocializmus bukása utáni korszakban az európaizálódás folyamatát vizsgálja. Példaként a bulgáriai és a romániai helyi

kormányzat jellegét veti össze, funkciójuk, teendőik szerint. Egyik országban sem volt korábban kifejldött tényleges önkormányzat, ezért a fordulat után sem látták szükségesnek a mélyreható közigazgatási reformot. A szerző a reform ügyében széles körben interjúkat készített, és ezek alapján úgy látja, hogy a vidéki, mezőgazdasági körzetekben működő önkormányzatok reformját érdemben nem valósították meg.

Ieda Osamu egyfajta kelet-európai öntudat elzöményeit vizsgálja, és ezt a közép-európai tudatban találja meg. Konkrétan a közép-európai vámunió eszméjének a kibontakozását mutatja be. Ezt akár az új Európa mintájának is lehetne tekinteni. A magyar agráriusokat már a 19. század vége óta foglalkoztatta, egy összeurópai vámuniót képzeltek el. Később a fennálló körülményeket látván ugyan csak közép-európainak tervezték, szövetségekre alapozva, de sohasem próbálták megvalósítani. A magyarországi németek számára a kérdés nem volt lényeges.

Ildar Gabdráfikov és *Henry E. Hole* az oroszországi és ezen belül a baskíriai változások mérlegét igyekeznek megvonnai. Hole úgy látja – nem egyedül persze –, hogy Oroszországban az átalakulás egy patrimonialis prezidencializmust eredményezett. Az elnök, akit választanak, szétosztja hívei között az állami és egyéb jövedelmező funkciókat. Azt a rendszert, ami Oroszországban a változások nyomán kialakult, nevezték már neopatrimonialis rezsimnek, központosított caciquizmusnak, ami a szultanátushoz is közel áll. Ezt Oroszországban Murtag Rahimov baskír elnök képviseli 2003-as megválasztása óta. Szakított addigi pártjával, elhagyta Jelcint, úgy nyerte meg az elnökválasztást 2003-ban. De Rahimov is kezdte elveszíteni az uralmát az állami élet egyes szektorai felett az ellenőrzésben. Putyin támogatásával a gazdasági életben új elitek alakultak ki.

Regionális integráció Közép-Kelet-Európában és Romániában a kötet második részének az összefoglaló címe. *Constantin Iordachi* a kettős állampolgárság kérdését Kelet-Közép-Európa és Magyarország vonatkozásában vizsgálja az etnikai feszültségek szempontjából. Röviden bemutatja a nyugat-európai helyzetet. Itt az államok részéről erős volt az ellenállás a kettős állampolgársággal szemben, mert úgy tekintik, mint beavatkozást egy másik ország belügyeibe. Ennek ellenére bizonyos mértékben itt is terjed a jelenség. 1986-ban már közel egymillió francia–algériai kettős állampolgár volt. Az ENSZ is legalizálta a különböző állampolgárságú házastársak esetében. Újabb az államot cserélőknek, azaz egy más államba áttelepülőknek megengedik a kettős állampolgárságot, még Amerikában is (Mexikó, USA). Kelet-Európában főképp a nemzeti összetartozás (képzelt közösségek) megléte miatt van jelen, és annak a következménye, hogy a politikai jogok tere kiszélesedett. Kelet-Európában a kommunizmus bukása után vált szükségessé a kettős állampolgárság rendezése, különösen Csehszlovákia és Jugoszlávia felbomlása után. De komoly nehézségeket és feszültségeket is okoz a jogoszláv utóállamok, továbbá különösen Oroszország és Ukrajna között. Románia viszont könnyen elérhetővé teszi a román állampolgárság megszerzését. A 2001. évi státustörvény a magyar nemzetiségű külföldiek számára több előnyt biztosít. A külföldön élő kisebbségekkel a kulturális kapcsolattartás az általánosan elfogadott. Az egyes országokban a tényleges helyzet szabta meg a rendezés módját.

Kántor Zoltán Magyarországot, a romániai magyarok és Románia viszonyát mutatja be a regionális és nemzeti identitás szempontjából. Végigtekinti a nacionalizmus különböző meghatározásait, majd áttekintést ad a kelet-európai fejleményekről az első világháborútól kezdve. A romániai magyar kisebbség erőteljesen támogatta a nemzeti identitás kibontakozását. Az adott téma kapcsán a szerző kifejti nézeteit a kisebbségek erősödő nemzeti tudatosságáról. Az egyes országok kisebbségi törvényhozását is összehasonlítja. A státustörvényt a posztkommunista nemzetépítés jelenségének tekinti.

Steven D. Roper azt mutatja be, hogyan szolgálta Moldáviában a köznevelés a moldáviai identitás formálását az 1990-es években. Az identitás kialakítása tekintetében fontos tényező viszont, hogy a lakosság jelentős része az orosz nyelvet használja a mindennapi érintkezésben. Felvetődött az is, hogy az orosz nyelvnívót Moldávia állami nyelvéné a moldáviai mellett. Az identitás formálásában persze a történelem tanításának nagy szerepe van. A probléma az iskolai nyelvtanítás során is felvetődött, a csak románul oktató iskolák látványosan előnyös helyzetbe kerültek az orosz nyelvűekkel szemben. A kérdést Moldávia hovatartozásának a kérdését is: Európa-hoz tartozik, vagy továbbra is elsősorban Oroszországgal és Ukrajnával kell kapcsolatokat tartania.

A kötet harmadik része – mint a címe is mutatja: A Kaukázus, Belső-Ázsia és a külső világ – még nagyobb perspektívát tekint át. *Paul Werth* az örmény egyházfő, a katolikus és a birodalmi Oroszország viszonyát világítja meg. A nehézséget itt az okozza, hogy a katolikus az országon kívül élő örmények egyházfője is, ezért a cári kormányzatnak mindig a külföldre is tekintettel kellett lennie. Ebben nagy szerepet játszott, hogy a katolikus eredetileg orosz vagy oszmán alattvaló volt. Az orosz kormányzatnak nem volt módja arra, hogy befolyásolja a katolikus politikáját. Az örmények helyzete hasonlított az oroszországi katolikusokéhoz.

Maeda Hirotake egy 18. századi történetíró, Fazli Khuzani nézeteit mutatja be a kaukázusi népek kötelező migrációjának menetéről, amelyet a perzsa Szafavida-dinasztia kényszerített ki. A cikk csak a kaukázusi politikát elemzi, amely elsősorban az uralkodótól függött. Maeda a függelékben több részletet közöl Fazli művének perzsa szövegéből és ennek angol fordításából.

Victor A. Shnirelman azt vizsgálja, hogyan tárgyalta a szovjet történetírás a csecsenek és ingusok oroszellenes harcait, miként befolyásolta a konkrét szovjet helyzet az események értékelését. A központi figura Samil imám, aki az itteniiek számarányos vezetője. A szovjet történészek hol majdnem hogy elismerték ezt, hol viszont éppen negatív, sőt népellenes figurának ábrázolták. A „népek közti barátság” és az „önkéntes csatlakozás” (más hódítók elkerülésére) volt az uralkodó téma. Samil értékelésébe még magas rangú politikai tényezők is, területi párttitkárok stb. beleszóltak, és bírálták Samilt. A történeti emlékezet azonban ellenállt a hamis értelmezéseknek.

Arai Yukiyasu azzal foglalkozik, miképpen hatott a politika a mai mongol nyelv újabb fejlődésére. Bemutatja az eredeti mongol írást és annak három későbbi változatát, ugyanis ezek használata politikai kérdés volt. Részletekben szól a burjátok és a kalmükök nyelvhasználatáról (mongol nyelvjárásokról van szó). A szerző tárgyalja az 1931-ben megindult „latinizálást”, amikor az eredeti írásról a latin betűk használatára tértek át; ezt egy 1931-ben Moszkvában tartott konferencia határozta el. Mongóliában egy évig használták a latin írást, majd a többség egy időre visszatért az eredeti íráshoz. De utána fokozatosan áttértek a cirill betűkön alapuló írásra (1941). A kalmükök már 1924-ben.

Suda Masaru a mahallák, a választott népi gyűlések szerepét mutatja be Üzbegisztánban. A civil társadalom a kormányzat hozza létre. Esetleg a demokrácia keleti formáját lehet ebben látni. A demokráciára való áttérés még kérdéses. Egy rövid (két oldalas) mellékletben ad áttekintést az egykori szovjet közép-ázsiai köztársaságok statisztikai adatairól.

Láthatóan valóban széles kérdéskört ölel fel ez a kötet. Sok értékes adatával jól használható a tájékoztatásra is, kiadása tehát igen hasznos volt. A recenzens csak azt sajnálja, hogy a gyakran említett magyar példa kapcsán a külföldiek írásaiban nyoma sincs valamiféle megértésnek, tudniillik a magyarok mit és miért tettek a nemzetiségi ügyben. Úgy látszik, a trianoni békeszerződés óta Magyarország egyértelműen „rossz fiú” marad, az ezeréves elnyomó. Fellebbezés nincs.

Niederhauser Emil

A TÖRTÉNETÍRÁS ÚJ TENDENCIÁI A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN KELET-EURÓPÁBAN SZERK.: CSAPLÁR-DEGOVICS KRISZTIÁN – KRAUSZ TAMÁS

Bp., L'Harmattan Kiadó – ELTE BTK Kelet-Európa Történeti Tanszék, 2007. 266 p.
(Kelet-európai tanulmányok, 1.)

Kelet- és Kelet-Közép-Európa 20. és 21. századi történelme tele van feszültségekkel, ellentmondásokkal, politikai, etnikai, nagyhatalmi vitákkal, kölcsönös meg nem értéssel, sértődöttséggel. Az évezredek gyökerekként megjelenő problémák lényegében megoldhatatlanok, hiányzik egymás értékeinek és másságának elfogadása, a kölcsönös tolerancián nyugvó politikai kultúra.

A Szovjetunió fokozatos meggyengülése, majd összeomlása, a bipoláris nemzetközi hatalmi rendszer megszűnése új helyzetet teremtett a térségben a 20. század nyolcvanas éveitől. A totalitárius modell lebontása, a korai kapitalizmus jegyeit „modern köntösben” megjelenítő rendszerváltás a maga durvaságában hozza a felszínre a kelet- és kelet-közép-európai országok valamennyi gazdasági, politikai, etnikai, kulturális gondját, immár két évtizede. Az emberek többsége feszült, ideges, minden apró dologtól azonnal a „plafonon” van. A demokrácia hangzatos és meglehetősen jelszavával fokozatosan megerősödő globális kapitalizmus új egyenlőtlenségen nyugvó rendszere szervesen összekapcsolódik az informatikai „butítással”. Természetesen nem arról van szó, hogy a számítógépes világ általánosságban elfogadhatatlan lenne, ellenkezőleg: a 21. századi kapcsolatrendszerek működésének elengedhetetlen feltétele a komputer. Ugyanakkor az is látható, hogy a társadalom többségét alkotó bérből és fizetésből élők a nap huszonegy órájában „helyzetbe hozhatók”, folyamatosan teljesíteniük kell. A számítógépen felnövő fiatal generációk általánosságban már a „géppel” élnek együtt, mást nem olvasnak, új jelrendszert alakítanak ki, nincsenek tisztában anyanyelvük grammatikájával, hazájuk történelmével.

A globalizált piacgazdasági rendszer, a nemzeti értékek és a történelmi hagyományok elválaszthatatlanként egymástól. Szükség van olyan tradicionális kiadványokra, amelyek hozzájárulhatnak a jelzett szimbiózis megteremtéséhez. Ebben a körben az egyik legszínvonalasabb munka a közelmúltban megjelent és most ismertető kötet. A tanulmánykötet szerzői ismert Kelet- és Kelet-Közép-Európával foglalkozó történészek. A terjedelmi korlátok miatt sajnos nem lehet valamennyi szerző értékes munkáját részletesen bemutatni, ezért célszerűbb valamennyi közreműködő tanulmányát néhány mondatban összefoglalni.

Benedek Gábor „Pillanatképek a prágai Szlavisztikai és Kelet-európai Tanulmányok Intézetének életéből” című tanulmányában mindenképpen a következőket emeli ki: a 2001-ben létrejött új intézmény – a prágai Károly Egyetem Bölcsészettudományi Karán megszervezett Szlavisztikai és Kelet-európai Tanulmányok Intézete, melynek vezetője Tomáš Glanc – a modernizálást tartja a legfontosabbnak. A hagyományos filológia helyett a térséget új módon megközelítő tanulmányokra van szükség, amelyek